

Управління культури і туризму, національностей та релігій
Сумської обласної державної адміністрації
Обласний комунальний заклад
«Сумська обласна дитяча бібліотека ім. М. Островського»

Заповідний степ на Сумщині

*краєзнавча розвідка до 85-річчя створення
природного заповідника «Михайлівська цілина»*

Суми
2013

Управління культури і туризму, національностей та релігій
Сумської обласної державної адміністрації
Обласний комунальний заклад
«Сумська обласна дитяча бібліотека ім. М. Островського»

Заповідний степ на Сумщині

*краєзнавча розвідка до 85-річчя створення
природного заповідника «Михайлівська цілина»*

Суми
2013

Заповідний степ на Сумщині : краєзнавча розвідка до 85-річчя створення природного заповідника «Михайлівська цілина» / Обласний комунальний заклад «Сумська обласна бібліотека ім. М. Островського»; уклад. Н. Ю. Курносова. – Суми, 2013. – 16 с.

Михайлівська цілина є важливою складовою природно-заповідного фонду України. На її території виявлено 13 видів рослин і грибів, занесених до Червоної книги України. Тут охороняється єдина в Україні цінна ділянка лучного степу в лісостеповій зоні.

Видання розраховане для дітей середнього і старшого шкільного віку, їхніх батьків та педагогів.

Склала
Відповідальна за випуск
Комп'ютерний набір
Комп'ютерна верстка
Тираж 5 прим.

Курносова Н. Ю.
Тогобіцька Л. М.
Курносова Н. Ю.
Ємельяненко Т. М.

*Люби природу не як символ
Душі своєї.
Люби природу не для себе –
Люби для неї.*

Максим Рильський

*...Буває часом сліпну від краси.
Спинюсь, не тямлю, – що воно за диво, –
Оці степи, це небо, ці ліси –
Усе так гарно, чисто, незрадливо...*

Л. Костенко

*Цілина, цілина,
наших сивих віків далина!*

Дмитро Білоус

Михайлівська цілина – це ділянка різнотравно-злаково-лучного степу в лісостеповій зоні. Серед заповідних ділянок Сумщини Михайлівська цілина посідає особливе місце. Її унікальність полягає в тому, що тут охороняється ділянка плакорного лучного степу. Плакорні степи в Україні майже повністю розорані. Цей невеликий куточок неораного степу репрезентує лучні степи, які в минулому були поширені в Лісостепу.

Цей степовий масив знаходиться на вододілі річок Груні і Сули в Лебединському районі. У дореволюційний час територія Михайлівської цілини належала поміщику Капністу, який використовував ділянку для випасання коней. Пізніше, після революції, ці землі входили до складу земель Михайлівського кінного заводу. Колись тут були великі цілинні пасовища, але вже в 1928 році цілинного степу залишилось дещо більше 200 га.

Створення заповідника

Із цього часу й починається охорона цієї унікальної ділянки.

У 1928 році постановою Сумського виконкому Михайлівська цілина була оголошена заповідником місцевого значення, а в 1947 році категорія охорони була підвищена до загальнодержавного заповідника. З 1961 року Михайлівська цілина входила до складу

Українського степового заповідника і була його північним філіалом. Указом Президента України Віктора Ющенка від 11 грудня 2009 року цілину виокремлено в заповідник, площу якого збільшено до 882,9 га.

Рослинний світ заповідника

Михайлівська цілина є важливою складовою природно-заповідного фонду України. На її території виявлено 13 видів рослин і грибів, занесених до Червоної книги України.

Рослинний покрив цілини схожий із рослинністю південних степів. У його складі головне місце займають різнотравно-тирсові і різнотравно-типчаково-тирсові угруповання, які головним чином зростають у південно-східній і східній

частинах заповідника. Але в Михайлівському степу також є рослинність, притаманна північним степам. Наприклад, лише тут зростають дзвіночки і різні вологолюбні рослини. Тут мало

ковили перистої, натомість багато широколистих злаків – стоколосу безостого, пирію, куничника та інших рослин, не властивих степам півдня.

Всього тут зареєстровано 493 види рослин. На Михайлівській цілині ви можете побачити такі рідкісні рослини: дельфіновій клиновидний, астрагал, голубчик боровий, брандушку, ковилу та інші. Є в степу і звичні нам ромашки, волошки, льон.

Хто хоч раз побував тут, не може забути барвистого цвітіння степового різнотрав'я. Починаючи з ранньої весни і до пізньої осені, степ змінює свої кольори. З настанням теплих весняних днів першими з'являються досить великі бузково-рожеві квіти **брандушки різнокольорової**. Цей рідкісний червонокнижний вид ще зрідка можна зустріти на Сумщині, але найбільша його популяція знаходиться на Михайлівській цілині.

Весна в степу проявляється і у квітуванні **сону широколистою**, а пізніше – у травні – з'являються великі золотаві квіти горицвіту весняного. Ця рослина утворює в заповіднику яскраві килими. Коли квітує зіновать руська, в степу переважає інший відтінок жовтого кольору. У кінці травня різнобарвний степ прикрашає

квітування чини панонської, анемони лісової, півників угорських, шолудивника степового. Кольорова гама степу постійно доповнюється і змінюється. На початку літа степ розквітає синіми барвами – квітують шавлії лучна та поникла. У цей же час починає виколошуватись **ковила**.

Тваринний світ заповідника

Завдяки заповідному режиму за півстоліття створилися умови і для збагачення фауни. Трапляються лось, кабан і навіть вовк. Останнім часом усе

частіше з'являються сарни («дикі кози»). Постійними мешканцями є *заєць сірий* і лисиця руда. Дуже багато *дрібних гризунів* і птахів.

* * *

Не можна перебільшити роль Михайлівської цілини в екологічному вихованні жителів краю. Степ своїми мінливими вогниками квітів, сріблястим ковиловим граєм, неповторними пахощами, щебетанням птахів зачаровує своїх відвідувачів, надає відчуття єдності людини з природою, вчить цінувати її.

Михайлівська цілина – це єдиний подібний заповідник в Україні. Багато хто називає його «брендом» Сумської області.

Сумчанам добиратися до не зворушених цивілізацією земель не довго – степ знаходиться всього в 100 км від Сум, біля хутора Жовтневий Лебединського району.

**Експертна рада Сумської області
визначила сім чудес природи Сумщини,
одним з яких стала Михайлівська цілина.**

Вірші про Михайлівську цілину

Заповідник «Михайлівська цілина»

Невидимками стали далекі стоги –
Ніби в змові таємній зі мною.
Степ – незайманий плугом – укрили сніги
В сотні, в тисячі літ глибиною.
І дивлюся крізь мить, неозорену мить,
На безвітряний лет снігопаду,
А верхівка стеблини над настом тремтить –
Погляд вітряний теж має владу.
Висотою у вік сніговий те стебло –
Знає віку надсніжного болі.
Й розуміє воно: заподіяти зло
Може й погляд людський. Мимоволі.
В недоречності очі свої відведу –
Сполохав ту стеблину, а нащо?
І, вгрузаючи в сніг, цілиною піду,
Сам собі і нащадок, і пращур.
Заповідне коріння тримається снів,
Хоч весною і тягнеться вгору...
Божеволіє совість від чистих снігів,
Від сліпучого світла докору.

Василь Чубур

Михайлівська цілина

Ковила золотиться
промінцями осоння ранкового,
наче пір'я жар-птиці
із дитячого саду казкового.

Ковила, ковила, ти в далекі віки повела.

Ластівки цвіркотливі,
слід росистий (зайцями попетляно),
і суниці цнотливі
із трави виглядають кокетливо.

Над блакиттям волошок
кущик спекою дихає зморено,
зеленіє горошок
там, де плугом ніколи не орано.

Степе любий та милий!
Глянеш, повний душевного трепету, –
таж колись тут ходили
тільки коні козацькі та стрепети!

Ти не міг, дивний степе,
серця не розтривожити чулого,
таж зберіг ти під небом
цілий світ золотого минулого!

Цілина, цілина,
наших сивих віків далина!

Дмитро Білоус

У нашій бібліотеці ви можете знайти таку літературу про Михайлівську цілину

Офіційні документи

Україна, Президент (2005 – : В.А. Ющенко). Про створення природного заповідника «Михайлівська цілина» : Указ Президента України від 11 грудня 2009 року № 1035/2009 / Україна. Президент (2005 – : В.А. Ющенко) // Урядовий кур'єр. Орієнтир. – 2009. – № 238 (№ 54). – С. 12.

Книги

Михайлівська цілина // Українська радянська енциклопедія. Т. 9. – К., 1962. – С. 151.

Михайлівська цілина – заповідник лучного степу // Заповідні скарби Сумщини / під заг. ред. д.б.н. Т.Л. Андрієнко. – Суми : Джерело; 2001. – С. 125-126.

Михайлівська цілина : нарис до 70-річчя Сумської області та 80-річчя заповідника «Михайлівська цілина» / уклад. К.К. Карпенко та ін. – Суми, 2009. – 24 с.

«Степной простор под небом васильковым» // От Десны до Ворсклы : путеводитель / Б. С. Вейсберг, П. А. Нестеренко, П. А. Стефаров. – Х. : Прапор, 1986. – С. 10-14.

Сумська область – Михайлівська цілина : [географічна характеристика області та заповідника] // Природа рідного краю : дитяча енциклопедія. – Х. : Основа, 2011. – С. 199-203.

Чубур, Василь. [Добірка віршів] : Заповідник «Михайлівська цілина» / Чубур, Василь // Слобожанщина : альманах літераторів Сумщини : вип. 16. – Суми : Мрія-1, ТОВ, 2011. – С. 85-88.

Шеремет, Л. Г. Заповідник «Михайлівська цілина» / Л. Г. Шеремет // Стан природного середовища та проблеми його охорони на Сумщині. – Кн. 3: Природно-заповідний фонд області. – Суми : Джерело, 1999. – С. 32-35. – Бібліогр.: с. 34-35.

Шеремет, Л. Цілина цвіте / Л. Шеремет, А. Тишков, О. Царенко. – Суми : Корпункт, 2002. – 18 с.: фотоіл.

Науково-популярні статті

Бойко, Л. Михайлівська цілина у мушлі проблем : [єдиному в Україні заповіднику лучного степу «Михайлівська цілина», який знаходиться на території Лебединського району, виповнюється 80 років] / Л. Бойко // Сумщина. – 2008. – № 77. – С. 1.

Бюро подорожей «Веселий паровозик» : заповідними місцями рідного краю : [добірка статей (Михайлівська цілина)] // Розкажіть онуку. – 2011. – № 15-16 (серпень). – С. 123-126.

Вертіль, Олександр. «SOS» Михайлівської цілини : [про заповідник «Михайлівська цілина», його минуле й сучасне, невирішені проблеми збереження заповідника] / Вертіль, Олександр // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 163. – С. 10.

Вертіль, Олександр. В електронному гербарії рослини не засушені : [у Сумах презентували електронний гербарій рослин, в основі якого представники флори державного заповідника «Михайлівська цілина»] / Вертіль, Олександр // Урядовий кур'єр. – 2013. – № 122. – С. 16.

Вертіль, Олександр. Непіднята цілина : [заповідник Михайлівська цілина в Лебединському районі: історія і сьогодення] / Вертіль, Олександр // Сумщина. – 2008. – № 91. – С. 1, 2.

Вовченко, Елена. Михайловская целина под угрозой : [проблеми збереження степового покриву] / Вовченко, Елена // Ваш шанс. – 2013. – № 24. – С. 17А-18А.

Врятувати «Михайлівську цілину» : закликає державне управління охорони навколишнього природного середовища в Сумській області депутатів Лебединської районної ради // Сумщина. – 2009. – № 4-5. – С. 1.

Гетьман, Володимир. Український степовий природний заповідник / Гетьман, Володимир // Краєзнавство. Географія. Туризм (Шкільний світ). – 2013. – № 5 (березень). – С. 15-18.

Гончарук, Наталия. Неподнятая целина : [унікальному степному заповіднику «Михайловская целина» 15 юлія 2008 г. исполняется 90 лет : история создания, растительность, животный мир; проблемы] / Гончарук, Наталия // Данкор. – 2008. – № 26. – С. А8-А9.

Гончарук, Наталия. Природой так заведено : и пусть на Сумщине нет гор, водопадов или пустынь, природные ресурсы края

необыкновенны и прекрасны : [унікальні природні об'єкти області; коротка географічна характеристика] / Гончарук, Наталя // Панорама. – 2012. – № 3. – С. А12.

Княжевич, В. Нужна срочная операция : [в Сумской области прошла международная научная конференция «Михайловская целина: 80 лет – современное состояние, проблемы, перспективы развития», на которой принят ряд рекомендаций для АН Украины по спасению целины] / В. Княжевич // В двух словах. – 2008. – № 41. – С. А5.

Кунець, В. В. З історії кіннозаводства в Україні: Михайлівський кінний завод у 20-х роках ХХ ст. : досліджено діяльність Михайлівського кінного заводу в період НЕПу [нині Лебединського району Сумської області] / В. В. Кунець // Сумська старовина. – 2009. – № 28-29. – С. 152-155.

Мерзликин, И. Нью-Васюки просто отдыхают! : [ученый критикует предложение об изменении статуса Михайловской целины, приводит неточности из публикаций в прессе о ее животном и растительном мире, предлагает альтернативное решение проблем заповедника] / И. Мерзликин // Ваш шанс. – 2008. – № 37. – С. 16А-17А.

Михайлівська цілина – світова перлина : заповідник : цей унікальний куточок природи багато століть репрезентує справжнє диво // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 92. – С. 8, 17.

Михайлівська цілина : [характеристика]. – Суми : Еллада, 2008. – С. 8-9.

Парнікоза, І. Ю. Нові заповідники та національні парки північної України : [НПП «Гетьманський», природний заповідник «Михайлівська цілина», урочище Нескучне та інші цікаві місця Сумщини] / І. Ю. Парнікоза // Країна знань. – 2012. – № 5. – С. 26-29.

Перлина степу отримала статус природного заповідника : Президент України Віктор Ющенко підписав Указ «Про створення природного заповідника «Михайлівська цілина» // Сумщина. – 2009. – № 143-144. – С. 1.

Піддубина, І. О. Унікальність Михайлівської цілини : [історія і значення заповідника] / І. О. Піддубина // Джерела творчості. – 2008. – № 3. – С. 22.

Пошва, Володимир. Зелена книга скарбів : [відбулася презентація фотоальбому «Михайлівська цілина»] / В. Пошва // В двух словах. – 2009. – № 13. – С. А30.

Природні чудеса землі Сумської : [докладна розповідь про Михайлівську цілину, яблуню-сад у Кролевці; перелік туристично-краєзнавчих маршрутів Сумської області] // Позакласний час. – 2010. – № 11. – С. 67-69.

Сикорский, Алексей. Проблемная целина : для решения проблем заповедника «Михайловская целина» необходимо изменить его статус : [сейчас он является филиалом Украинского степного природного заповедника] / Сикорский, Алексей // Панорама. – 2008. – № 24. – С. А21.

Сикорский, Алексей. Универсальная терапия : [к 80-летию заповедника «Михайловская целина» разработана программа его развития на 2008–2010 гг.] / Сикорский, Алексей // Панорама. – 2008. – № 24. – С. А20-А21.

Сурков, Владимир. Первые и единственные : Сумская область богата рекордами и рекордсменами : [рекорды Сумщины, зафиксированные в «Книге рекордов Украины»: в том числе Михайловская степь] / Сурков, Владимир // Данкор. – 2009. – № 7. – С. А8-А9.

Федорина, Алла. Як зберегти вічність? : [заповідник Михайлівська цілина відзначає своє вісімдесятиліття (створено 13 липня 1928 р.)] / Федорина, Алла // Україна молода. – 2008. – № 127. – С. 9.

Целинная независимость : Президент Украины подписал Указ о создании на территории Лебединского и Недригайловского районов природного заповедника «Михайловская целина», присвоив ему статус самостоятельного // В двух словах. – 2009. – № 50. – С. 6.

Шовкопляс, С. Будет ли жить юбиляр? : 80-летие «Михайловской целины»: повод сказать «SOS»! / С. Шовкопляс // В двух словах. – 2008. – № 24. – С. А29.

Методичні матеріали

Сумська обласна дитяча бібліотека імені М. Островського. Сім природних чудес Сумщини : методичні рекомендації з популяризації літератури природничої тематики / уклад. Т. П. Головченко. – Суми, 2009. – 28 с. – (М/М № 3737).

м. Суми, вул. Петропавлівська, 51
тел./факс 22-00-82, тел. 22-00-66, 22-00-82
biblioteka.sumy@mail.ru